

Meie koolide õpikuist ja õppevahendeist.

Kõik meie lapsed võõrsil õpivad vastava asukohamaa koolides. Õigus- tega eesti koolides õppivad õpilased kasutavad ka asukohamaa koolide õpikuid. Seega muutub ülearuseks kogu vastavat ainet käsitlevate õpikute koostamine. Meie lastele määratud õpikuis võiks käsitleda peamiselt õppeaine või- ainete seda osa, mida asukohamaa õpikuis ei leidu, s.o. omakultuurilist osa, kodumaalist ainet.

Kodumaalise aine valikus ja ulatuses saab teha kompromissi eri maa- del elavate kaasmaalaste vajadusi ja nõudmisi arvestades. Paratamatult tuleb siis sel puhul seda arvestada, et õpik tuleb aine rohkuselt mahukam ja ulatuslikum. Aine seisukohalt oleks see ainult tervitatav. Õpiku koostamisel tuleb silmas pidada, et mõeldav ainevalik oleks teostatav ilma suuremate raskusteta. Et õpik seal juures kujuneb hinnalt veidi kallimaks, see on paratamatu, kuid mitte üle jõu käiv.

Kes koostaks õpikud? Kes need vastuvõetavaks tunnistaks? Kes kirjastaks ja levitaks?

Õpiku koostamiseks materjali leidub, kuid selle korraldamine õpikuks annab kaunis palju tööd. Meil on paguluses senini ilmunud terve rida õpikuid - seega on ka autorid olemas. On loota, et need autorid nõus on oma teoseid muutunud nõuete kohaselt ümber töötama. Noori kirja- ja koolimehi on paguluses peale kasvanud. Loota on, et ka need oma abi õpikute koostamisel ei keela. Kuid meie vajame organit, mis autorite tööd koordineeriks. Seesuguse organi loomine meie kesksete organisatsioonide koostöös ei tohiks olla võimatu ülesanne. Pealegi on juhised aine ulatuse ja sisulise korraldamise jaoks olemas Rootsis Eesti Komitee Koolitoimkonna pool koostatud ja avaldatud õppekavade ja nende seletuskirjade näol. Kas ei oleks võimalik teha katset autorite koondamiseks ja nende töö koordineerimiseks? Mõeldav oleks, et algatuse selleks teeks Eesti Komitee Rootsis, kui suuremate kogemustega Eesti koolide organiseerija paguluses.

"Ülalmainitud organile võiks panna ka ülesanded koostatud õpikute heakskiitmiseks. On mõeldav, et selle organi koosseisu kuuluksid

2

esindajad igalt maalt, kus leidub eesti noori. Seega oleks kõikide erinevad huvid esindatud ja tuleksid koostöös rahuldamisele.

Kirjastamine tuleb usaldada ühe kirjastuse hoolde. See oleks majanduslikult soodsam, kui mitme paralleelse kirjastuse rajamine. Praegu Rootsis tegutsevat Õpperaamatute Fondi saaks vajaduse kohaselt ümber organiseerida ja tema juhtkonda teiste maade esindajatega täiendada. Kirjastuse ülesannete hulka kuuluks ka õpikute levitamine. Kui selleks kohapealseid esindusi vaja läheks, siis sellistena võiksid toimida kohalikud koolide ülalpidajad.

Peale õpikute koostamise ja kirjastamise saaks eelpool mainitud koostööorgaan ja kirjastus lisaülesandeks koolidele sobivate õppevahendite, kaartide, filmide, valguspiltide, heliplaatide jne. soetamise, levitamise ja koolidele laenutamise.

Oletades, et ülalkirjeldatud organid teoks saavad, saaksid meie koolid ja täienduskoolid varustatud sobivate õpikutega ja õppevahenditega. Seda saaks teha ka märksa odavamalt kui praegu. Õpikute trükk tuleks suurema-arvulisem ja õpiku hind tublisti odavam. Ka audiovisuaalsete õppevahendite valmistamine hulgi on palju odavam kui väiksema arvu juures.

Nii palju õpikute vajadusest ja selle vajaduse rahuldamise võimalusest. Järgnevalt veidi sellest, missugustele nõuetele peaksid meie koolide ja täienduskoolide õpikud vastama.

Kui jälgida tänapäeva ühiskonna arengut ja seda kas või pealiskaudseltki analüüsida, siis võime konstateerida, et ühiskonna areng tänapäeval nii tehniliselt, majanduslikult kui ka ideeliselt areneb ja muutub väga kiires tempos. Kuna kool on osa ühiskonnast siis ei saa kool oma arengus jääda passiivseks, vaid peab enesele leidma sobiva koha arenevas ühiskonnas. See nõue kehtib eriti suurel määral meie vabas maailmas tegutsevate eesti koolide kohta. Meie koolid on ju eestläätt võitlusvahendid meie rahvuse ja rahvuskultuuri säilitamiseks. Võitlusvahend, relv, peab aga olema kõigiti ajakohane, et

mitte võitluses alla jääda.

Meie kõik oleme õppinud ja ka õpetanud õpikute abil, kuhu oli koondatud vastava aine või koguni mitme õppeaasta ainevara. Ei saa väita, et need õpikud olid halvad, sest siis oleksime meie ise ka sellised, sest kooli ja õpiku mõju õpilasele on suur. Vastuoksa - need õpikud olid ja on kõigiti otstarbekohased oma aja nõudmiste raamides. Kuid tänapäeva kool tahab anda õpilastele rohkem kui meieaegsed õpikud andsid.

Nagu kogu ühiskonna elu oma avaldustes ja nõudmistes on muutunud mitmekesiseks, on ka ühiskonna poolt koolile esitatud nõuded mitmekesistunud. Kool ei suuda enam ainult õpikute abil temale pandud ülesandeid täita. Seepärast on abiks võetud õige mitmesuguseid õppevahendeid, mis õpilase meelte arendamisele ja rakendamisele palju avaramaid võimalusi annavad. Peale nägemismeele on moodsate õppevahendite abil võimalik arendada ja õppimisel kasutada kuulmis- ja kompamismeelt. Neid õppevahendeid on mitmesuguseid ja neid tuntakse nimetuse all audiovisionaalsed õppevahendid.

Tänapäeva kool esitab õpilastele ja õpetajatele hoopis suuremad nõudmised isetegevuse alal, kui see oli veel umbes 25 aastat tagasi. Isetegevust püütakse rakendada nii individuaalses õppetöös kui ka gruppidenä töötades. Need nõudmised on põhjustanud terve rea abiraamatute ja töövihkude kasutamisele võtmist peaaegu kõikides õppeainetes. Samuti on need mõjustanud aine jaotust põhiõpikutes, kus sageli õpilaste iseseisvad ülesanded ja nende lahendamine moodustavad suure osa sisust. Raamatukogu osatähtsus koolis on suurenenud. Mitugi pakitsevat päevaküsimust lahendatakse grupitöö korras raamatukogus, et saada andmeid otseseist allikaist. See kehtib eriti ühiskonnaõpetuse, loodusteaduse, maateaduse ja ajaloo kohta. Kuid õpik on siiski paratamatult vajalik, kui kõikide kõrvalt tulevate niitide ühiseks köieks koondaja.

4

Kas meie saame oma täienduskoolides üldisest teest kõrvale kalduda ja ainult ühe mahuka õpiku kasutamisele truuks jääda? Küsimusele on raske anda rahuldavat vastust kuna, nagu juba eelpool mainisin, on õpikutel, kuhu on koondatud kõik ühe või mitme õppeaasta ainevara, teatud eelised. Kuid seesuguste õpikute koostamine ja kasutamine esitaks nii nende koostajaile kui ka õpetajaile ja õpilasile niivõrd suuri nõudmisi, et paratamatult peame hakkama mõtlema õpikute moderniseerimisele.

"Oeldakse, et päikese all ei olevat midagi uut. Ajalugu kordub. Meie omariikluse ajal rõhutati üldõpetuse tähtsust koolitöös. See tähendab, et üksikuid aineid õpetatakse tihedas koostöös üksteisega. Üldõpetus aitab ära hoida asjatuid kordamisi ainete õpetamisel ja annab paremaid võimalusi õpilase isiksuse arendamiseks. Ka individuaalne õppetöö ja vaba töö grupidööks, ei olnud meie koolides tundmatud. Neid õpetamisvorme saab hea eduga kasutada ka tänapäeva koolides, kas üksikuna või kombineeritult.

Kuid õpetamise vorm ei ole veel selle õpetamise meetod. Õppeaine õpetamise meetod on viis, mille järgi ainet ettnähtud vormis käsitletakse. Ideaalne oleks, kui meil oleks õpetajaid, kes on ettevalmistatud eesti aineid metoodiliselt õigesti õpetama. Kuid meil on väga raske saada sellise ettevalmistusega õpetajaid. Sellespärast peavad meie koolide õpikud olema metoodiliselt nii hästi koostatud, et tarbekorral võib õpetaja isik jääda ainult õppetöö vormiliseks korraldajaks. Siis on ka mõeldav, et lastevanemad kodus, õpikute kaasaabil, võivad oma lastele eesti ainetes õpetust korraldada. See oleks vormilt individuaalne õppetöö, mis jälgib õpikus kasutatud meetodit.

Õpilaste aktiivsust ja isetegevust saab stimuleerida eestkätt sobivate ülesannete iseseisva lahendamise kaudu. Seesugused ülesanded tuleb mahutada õpikusse seoses läbivõetava ainega. Võimaluse piiirides peaks õpikus leiduma ruumi ka ülesannete lahendamiseks. Lahendused olgu seal juures täienduseks õpiku tekstile ja illustratsioonidele.

Taimede, kivide jne. kogumine ja metoodiline korraldamine aitavad õppetööd elustada. Niisamuti ajaleheväljalõigete, kirjade, piltide, jooniste jne. kogumine ja korraldamine kaustadesse. Ka see peab toimuma tihedas koostöös jooksva õppetööga. Õpik, kui see on vihikõpik, on seesuguses kaustas tööjuhisenä esikohal. Üldõpetuse printsiibi jälgimine lihtsustaks ja kergendaks seesugust individuaalses vormis korraldatud aine või ainete läbitöötamist.

Eelpool puudutasin mõistet vihikõpik. Mis on vihikõpik? Vihikõpik on õpik, mis on koostatud ja trükitud osade kaupa. Sellise õpiku kasutamise juures püsib õpilase huvi õpiku vastu, sest iga uus vihik toob kaasa midagi uut, senitundmatut. Vihikõpikut saab kergemini täiendada õpilaste iseseisvate tööülesannetega ja sobiva kohaga nende lahendamiseks. Kui suudame teostada eri maadel tegutsevate koolide koostöö, nagu eelpool soovitasin, siis on vihikõpikut kergem ümber korraldada eri maadel töötavate koolide nõuete kohaselt. Ka ideeliste aluste muutumisel saab vihikõpikut kergemini kohandada uutele nõuetele.

Üldõpetuse seisukohast lähtudes tuleb kodulugu paratamatult seada lähtekohaks, millest teised õppeained väljuvad ja millele need tuginevad. Koduloo õpetamine aga eeldab kodu, kodukuru ja kodumaa olemasolu. Eestluse seisukohalt nähtuna on meie pagulaskodud rohkem elukohad kui kodud. Kodukuru siin on võõrailmeline. Olukorrast ülesamiseks peame oma noortele ühe keskse kodu välja mõtlema, selle reaalseil aluseil välja kujundama ja võimaluse piiirides siduma kodudega, kus praegu elame. See on suur ja raske ülesanne, kuid siiski lahendatav. Sel teel looksime aluse ja lähtekoha, millele ehitame õppetöö oma koolides ja täienduskoolides võõrsil.

Seoses täienduskoolide õppekavade koostamisega avaldati soovi, et koostataks koduloo õpik, mis püüaks jälgida õppekavades soovitatud ainekäsitlelust. Käsikiri on koostatud, Eesti Komitee Koolitoimkonna poolt heaks kiidetud ja ilmub trükist mõne nädala pärast Rootsi-Eesti

6

Õpperaamatufondi kirjastusel. Õpik ilmub vihikõpiku esimese vihuna. Teise vihu käsikiri on koostamisel. Aine ulatuselt on see sobiv kui loodusloo käsiraamat ka vanemaile klassidele, niisamuti skautidele ja kõikidele, kes soovivad kodumaa loodusega tutvuneda. Noorematele klassidele on võimalik teha nõuetele vastav ainevalik.

Tegevus õpikus algab ühes pagulaskodus kusagil väljaspool Eestit ja läheb sujuvalt tagasi kodumaale. Edasi käsitletakse ühte maakodu ja selle ümbruskonda Eestis. Ka ranniku- ja tööstusasulatega on side loodud, niisamuti Tallinnaga. Õpik on ühtlasi mõeldud õpilaste töö- vihikuna. Kuigi õpik on rikkalikult illustreeritud (umbes 200 pilti), kujuneb õpiku hind suhteliselt odavaks.

Õpikus käsitletakse koduümbruse loodust, lähtudes loodus-ühiskondadest. Üks eesti poiss vaatleb isa juhatusel loodust õues, heinamaal, põllul, metsas, rannikul jne. Iga loodusühiskond moodustab omaette peatüki. Et soodustada meie ilusama kultuurivara, laulu, arendamist, algab iga peatükk ühe sobiva, üldtuntud ühislauluga. Eripeatükina on toodud kokkuvõtlik ajalooline tagapõhi, tõenduseks, et ainult meil, eestlastel, on õigus oma maale.

Eesti keele õpikud, nii aabits kui ka lugemikud, ei saa olla omaette isoleeritud ühikud, vaid peavad moodustama ühe lüli üldises õpikute reas. See lüli oleks teisi koondav ja kattev. Piltlikult öeldes: eesti keel on ehitus, mille alusmüüriks on kodulugu. Sellesse ehitusse koondaksime kogu meie koolide kultuurivara. Ilma keeleta ei saa ju olla kultuuri.

Me ei saa mööduda nõudest, et ka eesti keele õpikud peavad olema vihikõpikud, kuna selliseid on parem nõudeile kohandada. Ka siin olgu õpilaste iseseisvad tööülesanded õpiku lahutamatu ja täiendav osa. Koolide vanemais klassides tundub siiski ka eriline keeleõpik olevat vajalik. See võimaldab aine iseseisvat läbitöötamist ja eesti keele peensuste kättesaadavamaks tegemist. Kaaned väljalõigete, piltide

jne. kogumiseks võivad olla ühised teiste ainetega. Kaante vahel tuleks seesugusel juhul vahelhtedega eraldada eriosakonnad üksikutele ainetele.

Maateaduse ja ajaloo õpikute koostamine jälgib sama põhimõtteid kui koduloo ja emakeele õpikute koostamine. Aine elustamiseks on siin õpikute kõrval otstarbekohane kasutada suuremal määral audiovisiaalseid õppevahendeid, niisamuti saatekirjandust. Õpilaste iseseisvad tööd on täienduseks ja süvenduseks koduloos alustatud õpinguile. Kogud ja kaaned on nende kogude hoidmiseks, nagu eelpool mainitud. Erandi moodustavad kogud, mis on kogutud vabast loodusest. Need nõuavad spetsiaalseid hoidmisviise.

On mõeldav, et osa kogutud materjalist jääb koolide kogudesse kasutamiseks järgmisil aastail.

Laulmise ja muusika õpik peaks sisaldama ka laulumänge, rahvataantse jne. Ka siin on võimalik, ainet sisu järele koondades jõuda sobiva vihkõpikuni. Ainet vihkudesse koondades saaks jälgida nii õpilaste vanuse (arenemise) kui ka aine iseloomu printsiipi.

Omaette õpiku moodustaks käsiraamat õpetajale ja lastevanemaile. Seesuguse õpiku vajadusele on juba varem tähelepanu juhitud (kirjanik B. Kangro). See õpik peaks sisaldama ka juhtnööre laste kasvatamiseks, niisamuti harjutamiseks õppimise tehnikas. Loomulikult peaks seal leiduma ruumi ka ainete metoodika elementaarseks käsitlemiseks.

Omaette rühma peaksid moodustama eelkooliealised lapsed ja teatava piirini algkoolide nooremate klasside õpilased. Selles eas on laste aja- ja ruumimõiste alles arenemisel ja konkreetsete ainete õpetamine seega ebaotstarbekohane. Kuid ka nendele õpilastele on võimalik koostada sobiv vihkõpik, kus peamine tähelepanu oleks pühendatud eesti keele sõnavara täiendamisele, emakeeles lugemise ja kirjutamise õpetamisele ja lastekohastele, kuid sealjuures eestiainelistele mängudele. Senini olen õpikute küsimust puudutanud peamiselt vormilisest küljest. Kõne all on olnud nende vajadus ja väljaandmise võimalused. Ka sisu jaotusest on juttu olnud, niisamuti koostööst autorite ja

kirjastajate vahel.

Õpikute sisu olen teadlikult jätnud lähemalt puudutamata. Täienduskoolide õppekavad on koos seletuskirjadega Eesti Komitee Koolitoimkonna poolt avaldatud ja kõigile kättesaadavad. Need on küllalt ulatuslikud, et olla juhiseks õpikute koostamisel ja selleks ainevaliku tegemisel. Lisan siiski siia juurde kokkuvõtlikult üldisi nõudmisi, õpikute koostamiseks. Neid nõudmisi näivad jälgivat ka õpikute autorid nendel maadel ja kultuuripiirkondades, kus väljaantud õpikutega nende ridade kirjutajal on olnud võimalus tutvuda. Meie oludele kohaste õpikute koostamine ja selleks ainevaliku tegemine seab autoritele suuri nõudmisi. Autorid peavad arvestama õpikute kasutajate vajadusi eri maadel ja eriolukordades. Niisamuti ei saa meie unustada meie täisaegseid kooli. Ka need vajavad õpikuid. Kuid hea tahtmise juures saame kõikidest raskustest üle.

Üldised nõudmised õpikute kohta on, kohandatuina meie olude kohaselt, järgmised:

1. Õpik peab sisaldama vajalise osa teadmisi, mida õpilane peab omandama. Õpikus käsitletud aine peab olema valitud nii, et eri maadel kasutamiseks ja ka muudel põhjustel saaks teha oludest tingitud ainevalikut.
2. Õpiku aineulatus ei tohi piirduda ainevalla miinimumiga, vaid peab ka võimaldama ainest enam huvitatud õpilasile sellesse süvenemist.
3. Õpiku keel olgu kergesti loetav ja ainekäsitus huvitav, aja-, olukorra- ja otstarbekohane.
4. Võimaluse piires juhatagu õpik ainest eriti huvitatud õpilasi täiendavate materjalide juurde.
5. Õpik peab sisaldama küllaldaselt määralt ülesandeid õpilastele iseseisvaiks töödeks. Võimaluse korral peaks olema ühtlasi töövihik, kus lahendatud ülesanded täiendaksid õpiku sisu.
6. Teatavate ainete (emakeel, kodulugu, maateadus, ajalugu) õpikud

peaksid tuginema ka kandvale ideele, mitte ainult aine käsitlesele.

7. Õpiku formaat peaks olema käsitlemiseks sobiv. Lehekülgede arv ei tohiks olla suur. Mahukamad õpikud tuleb jaotada, üksikvihkudesse. Seega kujuneksid iseenesest vihkõpikud. Vihke saaks koostada kaustadesse, mis täiendatuna õpilaste iseseisvate töödega moodustavad terviku, millel mälestusesemena on teatud väärtus.

8. Õpikuile lisaks tuleb soetada audiovisuaalseid õppevahendeid heliplaatide, valguspiltide, filmide jne. näol.

9. Raamatukogu peaks leiduma iga kooli juures ja olema kõikidele õpilastele kättesaadav.

Aadu Kajassaar